

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА АДАПТИВНИХ ЗАСАДАХ

У статті подано сутнісну характеристику та основні засади моделі управління розвитком дошкільного навчального закладу на адаптивних засадах. Проаналізовано класичні праці в галузі методології педагогіки. Зазначено методологічні основи (науково-теоретичне підґрунтя) моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах, які вказують на те, що для ефективного управління ним необхідно враховувати певні закономірності. Схематично зображено сукупність методологічних засад моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах та розглянуто провідні з них щодо її створення. Зроблено акцент на методології, яка складається із закономірностей, принципів, підходів, функцій та методів управління освітніми системами.

Ключові слова: методологія управління, закономірності, принципи, підходи, функції управління, інтеграційні процеси, функція контролю та моніторингу, посадово-функціональна діяльність керівника ДНЗ.

Певні зміни, що відбуваються в системі освіти загалом і дошкільної зокрема, зумовлені інтеграційними процесами, які потребують подолання суперечностей між глобальним і національним, традиційним та інноваційним, загальним та індивідуальним. Успішному перебігу зазначених процесів сприятиме створення взаємоадаптаційної мотиваційної сфери взаємодії керівника й підлеглих навчального закладу.

Моделювання управлінської діяльності є таким механізмом, що забезпечує стабільність позитивного розвитку об'єкта управління та гарантує досягнення запланованих результатів. Так, В. Ананішнев указує, що управлінський ефект значною мірою формується на стартовій стадії моделювання. На цій стадії визначають початкові параметри, статику та динаміку об'єкта управління, розраховують організаційно-економічні ресурси [8].

При моделюванні управлінської діяльності доцільно спиратися на загальнонаукові, загальнопедагогічні закономірності, принципи тощо. Необхідно визначитися з науково-теоретичним підґрунтям управлінської діяльності в освіті. У літературі таким підґрунтям виступає відповідна методологія.

У галузі методології педагогіки класичними вважають роботи праці В. Краєвського. Науковець зауважує, що в широкому значенні методологія – це система принципів і способів побудови теоретичної та практичної діяльності, а також як учення про цю систему. Водночас це вчення про метод наукового пізнання та перетворення світу [4].

Сучасні наукові джерела розглядають цей термін в основному як методологію наукового пізнання, яку розуміють як вчення про принципи побудови, форми та способи науково-дослідної діяльності. На сьогодні існує

два типи методології, що об'єднані спільною функцією – служити керівництвом, орієнтиром у науковій роботі. Крім того, як наголошує вчений, розрізняють ще декілька рівнів методології. Зміст першого з них – філософські знання. Другий рівень – загальнонаукова методологія (системний підхід, діяльнісний підхід, характеристика різних типів наукових досліджень, їх етапи й елементи: гіпотеза, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання тощо). Третій рівень – конкретно-наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження та процедур, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні, наприклад, у педагогіці. Методологія спеціальної науки включає в себе як проблеми, специфічні для наукового пізнання в цій галузі (наприклад, співвідношення педагогіки та психології), так і питання попередніх рівнів, наприклад, системного підходу або моделювання в їх застосуванні до педагогіки. Деякі вчені виділяють також четвертий рівень, утворений методикою й технікою дослідження [4, с. 6–8]. Після аналізу зазначених підходів до методології, В. Краєвський, спираючись на визначення поняття методології, яке дає М. Данилов, робить висновок, що методологія – це система знань про основу та структуру педагогічної теорії, про принципи підходи та способи одержання знань, які відображають педагогічну дійсність, а також система діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки та методів, оцінювання якості спеціально-наукових педагогічних досліджень.

Мета статті – обґрунтування моделі управління розвитком дошкільного навчального закладу на адаптивних засадах і тлумачення поняття методології та її сутнісного значення з позиції філософії й загальнонаукових підходів: системного, діяльнісного тощо.

Термін “методологія вживають у різних наукових галузях. Управління в системі освіти, як науковий напрям, спирається на систему методологічних принципів і способів організації діяльності. В. Олійник актуалізує, що проблема методології управління освітою є на сьогодні дуже актуальною. Це пов'язано з тим, що система освіти розвивається в умовах ринкових відносин. Автор наголошує, що вкрай необхідно визначити концептуальні ідеї розвитку управління освітою, описати взаємозв'язок культури й освіти, розкрити сутність управлінської стратегії, які у своїй сукупності становлять основу методології управління [1].

В. Маслов зазначає, що для успішності посадово-функціональної діяльності керівника навчального закладу необхідно розуміти навчальний заклад як систему, що має складну структуру (підсистеми різного рівня), ієрархічне підпорядкування й вплив однієї підсистеми на іншу, що він прагне до ентропії та має необхідність у запобіганні їй, стабілізації управління в заданому напрямі. Усе це є об'єктивно необхідною конкретною системною філософією управлінської діяльності, що становить певну методологію [2]. Сама методологія управлінської діяльності, за твердженням науковця, складається із закономірностей, принципів, функцій управління навчальним закладом.

Методологічною основою управлінської діяльності керівника навчального закладу в умовах ринкових відносин вважають наукові основи менеджменту як науки про мистецтво управляти. Ю. Конаржевський підkreплює, що провідною науковою ідеєю менеджменту є людиноцентристський підхід в управлінні навчальним закладом, який полягає у двох принципах: повага й довіра до людини. Спираючись на праці Д. Мерсер, автор розкриває реалізацію зазначених принципів таким чином: сприяти максимальному розвитку ініціативи, таланту, творчих здібностей людини, умінню знайти себе в незнайомій ситуації; заохочувати досягнення й особистісний внесок у розвиток закладу; створювати умови для творчого зростання; сприяти колегіальному прийняттю рішень; гарантувати особистісний захист кожному співробітнику навчального закладу [3, с. 50–51]. Ефективне використання людиноцентристського підходу сприятиме демократизації управління й гуманізації відносин у навчальному закладі.

За дослідженнями Г. Єльнікової, можна стверджувати, що основою традиційного управління є філософія детермінізму й діалектичний підхід, які у своїй єдності становлять певну методологію управління [5].

Отже, методологія управління поповнюється таким підходом, як синергетичний, в основу якого покладено теорію нестабільності. Об'єктом синергетики є процеси самоорганізації у відкритих системах різної природи. За твердженням авторки, у сучасній методології управління розглядають й адаптивні процеси, які виникли в результаті взаємодії організацій з оточенням і необхідні для забезпечення стабільності функціонування або для розвитку організації [6]. Водночас учена зазначає, що методологія становить основу, фундамент раціональних дій із досягнення результатів, а отже, і дій управління.

Для нашого дослідження в працях Г. Єльнікової важливим є виділення поняття адаптивного керівництва в умовах нестабільності, під яким розуміється здатність керівника вибирати та поєднувати різні стилі керівництва залежно від ситуації. При цьому підвищення адаптивності керівництва досягається за рахунок переформування творчих груп, перепроєкування завдань або модифікації посадових повноважень [6, с. 4]. Таким чином, в умовах сьогодення стає актуальним такий методологічний принцип управління, як адаптаційний, який за своєю сутністю є видом взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним або освітнім середовищем, що сприяє узгодженню вимог і очікувань її учасників.

Методологічні засади теорії управління проаналізовано в праці О. Галуса, який визначив низку наукових принципів педагогічного управління освітніми процесами [7].

Автор зробив їх певну класифікацію за змістовною сутністю та характером вияву, об'єднавши в такі групи: методологічні, педагогічні, організаційні. Він наголошує на тому, що методологічні принципи є провідними, оскільки пронизують усі структурні компоненти освітньої системи, виступаючи об'єктивним підґрунтям її успішного функціонування. До методоло-

логічних принципів зараховано: принцип соціальної зумовленості; принцип науковості; принцип конкретно-історичного підходу; принцип системності; принцип діалектичної суперечності; принцип єдності якості та кількості; принцип розвитку; принцип неперервності; принцип каузальності (причинності); принцип демократичного централізму. Для нашого дослідження важливим є виділення блоку саме методологічних принципів, які є системозбережними факторами, що забезпечують процес управління та сприяють стійкості, оптимізації, гармонійному розвитку освітньої системи.

Методологічні основи (науково-теоретичне підґрунтя) моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах указують на те, що для ефективного управління ним необхідно враховувати певні закономірності, дотримуватися визначених принципів, використовувати певні підходи, здійснювати відповідні функції та знати сутність і механізми реалізації стратегії управління.

На сьогодні універсальними закономірностями в управлінні вважають такі закономірності управління, як: єдності управління організацією; сполучення централізму й децентралізму; співвідношення керівної та керованої підсистем; вплив загальних функцій управління на кінцевий результат [9].

У книзі “Теоретичні основи педагогічного менеджменту” подано різні закономірності управління. Зазначена сукупність закономірностей у повному обсязі відображає причинно-наслідковий зв’язок між управлінськими впливами керуючої підсистеми та результатами цих впливів на керовану підсистему.

Принципами управління освітніми системами вважають конкретні правила, які базуються на об’єктивних закономірностях і врахування яких полегшує управлінську діяльність, неодмінно спрямовує процес на позитивний результат і гарантує його досягнення. У монографії “Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні” проаналізовано підходи різних авторів щодо виділення принципів управління соціально-педагогічними системами та зведено їх у таблицю. Усього таблиця містить 57 принципів. Разом із тим, спираючись на розуміння того, що постійні зміни, у яких перебуває навчальний заклад, стимулюють його розвиток, для чого треба постійно вдосконалювати форми, методи, забезпечувати випереджальний розвиток науки, нести конкретну відповідальність за виконану роботу, мати винагороду за успіхи тощо, у зазначеній книзі виділяють такі принципи: детермінованості, адаптивності, цілеспрямованості та критеріальності, розподілу компетенції й ієрархічності, професіоналізму, науковості, демократизації та фінансово-економічної забезпеченості праці, гуманізації управління, відкритості.

При побудові моделі можна спиратися саме на вищезазначену групу принципів. Це пов’язано з тим, що потреби теорії та практики функціонування й розвитку навчальних закладів роблять актуальним завдання формалізації процесів управління ними з визначенням технології, описом дія-

льнісних зв'язків тощо. Отже, забезпечення оптимальності управління навчальним закладом сприятиме створенню певної моделі управління. А при її розробці необхідно дотримуватися певних правил, які тісно пов'язані з правилами здійснення самого процесу управління.

Провідними при розробці моделі вважають підходи, за якими вона будується. Необхідно спиратися на підходи до управління, що виділені науковою школою Г. Єльнікової, а саме: конкретно-історичний, з позицій виділення різноманітних шкіл в управлінні; процесний; системний; ситуативний. Також вважаємо за необхідне додати й такий підхід, як адаптивний.

Конкретно-історичний підхід до управління ґрунтовно описаний у книзі "Основи менеджменту", в якій розкрито становлення науки управління та розвиток різних наукових шкіл, наприклад, Ф. Тейлора, А. Файоля. Значимо, що описані наукові школи управління визначають сутність управління та сприяють чіткішому визначенню процесів, що відбуваються при управлінському впливі на керований об'єкт та на його наслідки.

Процесний підхід до здійснення управлінської діяльності було введено класичною школою управління. Це пов'язано з тим, що безпосередньо при управлінні здійснюється певна діяльність, яка має певну послідовність і складається із системи актів, спрямованих на досягнення запланованої мети, тобто будь-яка діяльність за своєю суттю є процесом, у тому числі й управлінська, і її можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних дій. Стосовно управління ця сукупність дій має назву "функції, які динамічно змінюються в просторі та часі й тісно пов'язані між собою". Нижче буде розглянуто функції управління. Основне призначення щодо використання процесного підходу в управлінні – це визначення всієї сукупності процесів, що відбуваються в системі управлінської діяльності, забезпечення їх ефективної реалізації. Під час моделювання управління дошкільним навчальним закладом необхідно враховувати те, що в процесі діяльності здійснюється не один процес, а їх сукупність, і вони мають певні етапи й послідовність.

Процеси, які відбуваються при здійсненні управлінської діяльності, повинні управлятися як система, через створення й осмислення мережі процесів, їхньої послідовності та взаємодії. У зв'язку із цим провідним на сьогодні вважають системний підхід, який забезпечує розгляд керованого об'єкта як складної цілісної системи.

Крім того, системний підхід в управлінні враховує багатомірність навчального закладу та відповідного управління ним. При здійсненні управління беруть до уваги вплив і взаємодію багатьох факторів, як зовнішніх щодо навчального закладу, так і внутрішніх, що безпосередньо та опосередковано впливають на функціонування й розвиток навчального закладу. Також системний підхід забезпечує врахування синергетичного ефекту, згідно з яким ціле завжди якісно відрізняється від простої суми його складових, і зміну в кожній складовій навчального закладу розглядають з позицій зміни інших складових, що у своїй сукупності дає уявлення про

зміну в усьому навчальному закладі. Побудова моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах має ґрунтуватися на цьому підході; адже він дає змогу уявляти складність управлінської діяльності, коли керівникові необхідно приймати рішення з урахуванням великої кількості факторів.

Ситуативний підхід спирається на положення про те, що центральним моментом під час здійснення управління є ситуація як конкретний набір обставин, що впливають на керований об'єкт у конкретний час. Дослідники вважають, що ситуацію можна охарактеризувати внутрішніми та зовнішніми ситуаційними чинниками, які, по суті, являють собою стандартний набір чинників макростану економіки (політична ситуація, соціокультурні чинники, науково-технічний прогрес, важливі міжнародні події) та мікросередовища керованого об'єкта (споживачі освітніх послуг, конкуренти, закони, профспілки), а також чинники його внутрішнього середовища (цілі, структура, завдання, технологія, персонал). Ситуативний підхід визначає, які методи управління будуть найкращими і які необхідно використовувати в тій чи іншій ситуації, тобто ґрунтується на тому, що пріоритетність методів управління визначається ситуацією. Для визначення методу управлінської діяльності необхідно враховувати безліч факторів як у самому керованому об'єкті, так і в зовнішньому середовищі. Цей підхід наголошує на тому, що не існує єдиного найбільш підходящого методу управління. Отже, ситуативний підхід забезпечує гнучкість управлінської діяльності, вимагає оперативності в прийнятті управлінського рішення й урахування множинності факторів.

Адаптивний підхід є необхідним для пристосування навчального закладу до мінливих умов як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Він необхідний для виживання та збереження конкурентоспроможності закладу в сучасних швидкоплинних умовах функціонування. Сутність його полягає в тому, що для здійснення успішної діяльності навчальному закладу необхідно постійне корегування його механізмів розвитку з урахуванням змін, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Основні характеристики адаптивного підходу в управлінні навчальним закладом полягають у такому: гнучкість, що сприяє саморозвитку учасників навчального процесу, спрямовує на самоуправління, пристосовуючи функціонування педагогічної системи до внутрішніх потреб і зовнішніх вимог; кооперація та взаємодія адміністрації, учителів і учнів на всіх етапах управлінського циклу з урахуванням поточних ситуацій; багатомірність структури: за підрозділами загальноосвітнього комплексу; за ієрархією управління навчальним процесом із боку його учасників; за дидактичним аспектом педагогічної системи; за процесуально-функціональною структурою; різноспрямованість і узгодженість взаємозв'язків, що забезпечує цілісність системи та сприяє її переходу на новий рівень якості упорядкування за рахунок саморозвитку її окремих елементів; специфічність механізму реалізації адаптивного управління й самоуправління навчальним процесом шляхом здійснення освітнього моніторингу на основі факторно-критеріального моделювання. Зазначені

характеристики ми будемо враховувати при побудові моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах.

Наступними складовими методологічних аспектів є функції та методи управління. Як зазначено вище, функції управління, їх формування та перебіг зумовлені процесуальним підходом до управлінської діяльності, а вибір методів управління – ситуативним підходом.

Спираючись на праці провідних учених, можна зазначити, що на сьогодні класичними є такі функції управління, як: планування, організація, контроль, аналіз, регулювання.

Грунтовно підходи до визначення управлінських функцій керівника в соціальних системах та їх класифікації описано в праці З. Рябової. Авторка проаналізувала сутність управлінських функцій і дійшла висновку, що сьогодні разом із класичними функціями управління існують ще й модернізовані. Провідною управлінською функцією вважають ту, що забезпечує управлінську структуру інформацією про стан керованого об'єкта. Такими є функція контролю та моніторингу, між якими існує принципова відмінність, а саме: контроль є одноразовим актом, який проводить керівник за встановленими стандартами з метою визначення стану керованого об'єкта; моніторинг є пролонгованим, він передбачає відстеження динаміки розвитку об'єкта управління з метою поточного коригування його стану. Об'єднує ці дві управлінські функції те, що вони є механізмами зворотного зв'язку й забезпечують суб'єкт управління інформацією про стан керованого об'єкта. Вони створюють інформаційну основу для прийняття управлінських рішень і прогнозування подальшого розвитку об'єкта управління. Але моніторинг – більш містке поняття, він не тільки створює основу для прийняття управлінського рішення, а й забезпечує поточне регулювання та прогнозування подальшого розвитку об'єкта управління [10]. Методи управління – одна з методологічних засад моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах. Це пов'язано з тим, що реалізація управлінських функцій здійснюється через відповідні методи.

Важливою класифікацією є та, у якій окремо виділено метод управління педагогічним колективом. Наприклад, це класифікація, наведена в монографії “Основи внутрішкільного управління”, має такий вигляд: організаційно-розпорядницькі, організаційно-педагогічні, соціально-психологічні, адміністративно-господарчі, або фінансово-господарчі, економічні методи управління навчально-виховним процесом.

Безпосередньо в умовах мінливості навколишнього середовища керівникові потрібно постійно адаптуватися до певних умов, у яких перебуває навчальний заклад. У зв'язку із цим необхідно використовувати адаптивні методи управління як закладом у цілому, так і педагогічним колективом зокрема. Отже, актуальними є виділення таких методів управління, які б допомогли керівникові скоригувати індивідуальне сприйняття кожним членом педагогічного колективу організаційних цілей, потреб, завдань діяльності навчального закладу для усвідомленого розуміння виробничих за-

вдань і таким чином забезпечити стратегічну орієнтацію в діяльності колективу. Такими можуть бути адаптивні методи, що передбачають делегування повноважень підлеглих на основі самоменеджменту.

Найбільший результат управлінського впливу забезпечують методи, що орієнтовані на мотиваційну сферу педагогічного колективу, тобто саме використання цих методів сприяє взаємоприспосовуванню природних здібностей та можливостей людини й умов, у яких вона ці здібності та можливості використовує. Застосування своїх природних задатків для розв'язання виробничих питань допомагає розвитку як цих задатків, так і умов, у яких вони використовуються.

Висновки. Таким чином, нами розглянуто науково-теоретичне обґрунтування моделі управління дошкільним навчальним закладом на адаптивних засадах і виявлено, що основою побудови моделі є певна методологія управління. Вона складається із закономірностей, принципів, підходів, функцій і методів управління освітніми системами.

Список використаної літератури

1. Олійник В. В. Деякі концептуальні ідеї методології управління освітою [Електронний ресурс] / В. В. Олійник // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tmuo/2010_4/10olimen.pdf.
2. Маслов В. І. Концептуальні засади побудови, зміст і структура орієнтовної моделі функціональної компетентності керівників навчальних закладів / В. І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2009. – № 2. – С. 3–10.
3. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю. А. Конаржевский. – Москва : Педагогический поиск, 2000. – 224 с.
4. Краевский В. В. Методология педагогики : пособие для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. – Чебоксары : Изд-во Чувашского ун-та, 2001. – 244 с.
5. Єльнікова Г. В. Зміна філософії управління в освітній політиці України : навч. посіб. 1 / Г. В. Єльнікова // Технології впровадження освітньої політики : навч.-метод. матер. для підготовки керівників освіти районного (міського) рівня; пакет 2 / за наук. ред. Л. М. Ващенко, В. В. Олійника. – Київ, 2010. – С. 6–19.
6. Єльнікова Г. Перспективні підходи до управління освітніми системами на адаптивній основі / Галина Єльнікова // Імідж сучасного педагога. – 2009. – № 8–9. – С. 3–22.
7. Галус О. М. Принципи педагогічного управління освітніми процесами у ступеневому вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / О. М. Галус // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – № 3. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_3/10gomvzn.pdf.
8. Ананишев В. Моделирование в сфере образования / В. Ананишев // Системная психология и социология. – 2010. – № 2 (1). – С. 67–85.
9. Пикельная В. С. Теоретические основы управления (школоведческий аспект) / В. С. Пикельная. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
10. Рябова З. В. Порівняльна характеристика моніторингу та контролю в освітніх системах / З. В. Рябова // Дошкільне виховання. – 2005. – № 9. – С. 11.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2014.

Большукина А. В. Сущностная характеристика и основные принципы модели управления развитием дошкольного образовательного учреждения на адаптивных принципах

В статье рассматриваются сущностная характеристика и основные принципы модели управления развитием дошкольного образовательного учреждения на адаптив-

ных принципах. Анализируются классические работы в отрасли методологии педагогики. Отмечаются методологические основы (научно-теоретическая подпочва) модели управления дошкольным учебным заведением на адаптивных принципах, которые указывают на то, что для эффективного управления им необходимо учитывать определенные закономерности. Схематически изображается совокупность методологических принципов модели управления дошкольным учебным заведением на адаптивных принципах и рассматриваются ведущие из них относительно её создания. Делается акцент на методологии, состоящей из закономерностей, принципов, подходов, функций и методов управления образовательными системами.

Ключевые слова: методология управления, закономерности, принципы, подходы, функции управления, интеграционные процессы, функция контроля и мониторинга, должностно-функциональная деятельность руководителя ДОУ.

Bolshukina A. Essence Description and Basic Principles of Case Development of Preschool Educational Establishment Frame is on Adaptive Principles

In the article essence description and basic principles of case development of preschool educational establishment frame is examined on adaptive principles. The analysis of classic works is given in industry of methodology of pedagogics; methodological bases (naukovo-teoretichne subsoil) of case preschool educational establishment frame are marked on adaptive principles, which specify on that for an effective management they must take into account certain conformities to law. The aggregate of methodological principles of case preschool educational establishment frame is schematically represented on adaptive principles and the lead are considered from them in relation to its creation. It is also accented on methodology, which consists of conformities to law, principles, approaches, functions and methods of management the educational systems. It is marked that at the design of administrative activity it is expedient to lean against scientific, zagal'nopedagogichni conformities to law, principles but other. It is necessary to be determined with naukovo-teoretichnim subsoil of administrative activity in education. The proper methodology comes forward in literature such subsoil.

Methodological basis of administrative activity of leader of educational establishment in the conditions of market relations is consider scientific bases of management as sciences about an art to manage.

It is selected, that basis of construction of model is certain methodology of management. The noted methodology consists of conformities to law, principles, approaches, functions and methods of management the educational systems.

Key words: methodology of management, conformity to law, principles, approaches, management functions, integration processes, function of control and monitoring, post-functional activity of leader of preschool educational establishment.